

63 לעיר און ולבוטו הולכים רק לזבוח זבחים לבד. בַּפְּרָמִים הם זובחים זבחים ועובדים את האל כמו שעושים בשאר המקומות. ובהיות השמש לבוא עושים אחדים מהכהנים את מעשיהם מסביב לפסל ומרביתם עומדים ואלות־עץ בידיהם על פתח המקדש. אחרים המשלמים את נדריהם, והם יותר מאלף איש, וביד כל אחד אלת־עץ, עומדים צפופים מעבר השני. את הפסל הנמצא בהיכל־עץ קטן מצופה זהב, הביאו בערב החג אל בית אחר קדוש. ואלה המעטים אשר נשארו עם הפסל מושכים עגלה בת ארבעה אופנים, המובילה את ההיכל ואת הפסל הנמצא בתוכו. ואלה העומדים בחצר החיצון אינם נותנים אותם להכנס, אך אלה אשר משלמים את נדרם, עוזרים לאל ומכים על האחרים העומדים על נפשם. וכה מתלקחת מלחמה גדולה באלות ופוצעים את ראשיהם. וכאשר אני חושב, מתים גם רבים בפצעייהם, אף כי המצרים אומרים, כי אין איש מת. בני הארץ אומרים, כי החג הזה הונהג מסבה זו: במקדש הזה יושבת אמו של אַרְס¹; אחרי אשר גדל ארס בנכר והיה לאיש, בא וברצונו היה לבוא אל אמו. משרתי האם, יען לא ראוהו לפני זה, לא נתנוהו להכנס, כי אם עצרוהו. ויאסוף אליו אנשים מעיר אחרת ויך את המשרתים מכה גדולה ויכנס אל אמו. מסבה זו, אומרים הם, הונהגה ההתנגחות הזאת בחג לכבוד ארס.

64 גם לבלי לבוא אל אשה במקדשים ולבלי להכנס אל תוך המקדשים בלי רחיצה אחרי בוא אל אשה, הם הראשונים אשר הנהיגו. יען כי כמעט כל שאר בני־אדם, מלבד המצרים והיוונים, באים אל נשים במקדשים ומהנשים בלי רחיצה הם נכנסים אל תוך המקדש, בחשבם כי בני־אדם הם כשאר הבהמות, כי הם רואים כל שאר הבהמות ומיני צפרים, נזקקים במקדשי האלים ובמקומות קדושים. לולא היה זה יפה בעיני האל, כי אז לא היו עושים זאת גם בעלי חיים. אכן הם נותנים את הטעם הזה למעשיהם, אבל אינו נכון בעיני.

65 המצרים נזהרים מאד בכל אשר לעבודת האלים, ביחוד גם בזה: אף כי מצרים גובלת ללוב, אינה עשירה ביותר בחיות, אבל אלה שיש שם, נחשבות כולן לקדושות, גם אלה החיות ביחד עם בני־האדם, וגם אלה שאינן חיות אתם. לזו הייתי מתאר מדוע הן נחשבות לקדושות, כי אז הייתי נכנס לעניני האלים, דבר אשר אני בורח ממנו. אך אשר ספרתי מהם כאשר נגעתי בהם, ספרתי בהיותי נאלץ על־ידי ההכרח. אשר לחיות יש להם המנהג הזה: יש שומרים מוזמנים, אנשים ונשים מהמצרים, הדואגים לכלכלת כל חיה וחיה, והמשרה עוברת מאב לבן, כל איש ואיש מיושבי הערים משלמים להן את

הנרות את פסל איסיס המקוננת, עד שהכהנים אומרים, כי מצאו את אוסיריס והוא קם לתחיה ושולח את ברכתו על ארץ מצרים.

(1) ארס־טיפון, אל הרע וכחות הטבע הרעים, אמו היתה חאלה מוט, אלת החושך.

נדריהם בהתפללם לָאֵל אשר לו החיה ומגלחים את ראש הילדים, כל הראש או חציו או שלישי ושוקלים את השער במאזנים במשקל כסף. ואת המשקל הם נותנים לשומרת החיה והיא חותכת תמורתו דגים ומגישה לחיות לאכל. טרפן ימצא אפוא באופן כזה: וההורג אחת מהחיות האלה, אם בזדון, אזי עונש מות לו, ואם בשגגה, עליו לשלם כופר כאשר ישיתו עליו הכהנים. אבל ההורג את הינשוף או את הנץ בין במזיד בין בשוגג, עליו למות.

66. אם כי רבות הן החיות, החיות ביחד עם בני־האדם, עוד היו יותר הרבה, לולא יקרה עם החתולים כדבר הזה: אחרי אשר יולדות הנקבות אינן הולכות אחרי הזכרים, ואלה בהשתוקקם להזדוג, אינם מוצאים. לכן ככה הם עושים בחכמה: הם גוזלים מהנקבות את גוריהן ומביאים אותם בסתר אל מקום אחר והורגים אותם, אבל אינם אוכלים את הנהרגים. השכולות מגוריהן, בהתגעגען לאחרים, באות לכן אל החתולים; כי החיה אוהבת בנים היא. בנפול דליקה, אז דברים נפלאים נעשים לחתולים. כי בעוד המצרים עומדים ורוח בין אחד לשני ושומרים על החתולים,¹ מבלי אשר ישימו לבם לכבות את השרפה, נדחקים החתולים ביניהם וקופצים מעל לראשי האנשים אל תוך האש. אם קרה מקרה כזה, אבל כבוד למצרים. ואם באחד הבתים מת חתול מעצמו, כל יושבי הבית מגלחים את גבות עיניהם לבד, אבל אם כלב מת, הם מגלחים את כל הגוף ואת הראש².

67. החתולים המתים מובאים אל חדרים קדושים אשר בעיר בסת, שם הם נקברים אחרי החנטם אותם. אבל את הכלבים קובר כל אחד בעירו בארונות קדושים. כמשפט הכלבים כן מקברים גם את חולדות־פרעה; את עכברי־חדף ואת הנצים מביאים אל העיר בוטו ואת הינשופים לעיר הרמס. הדובים, שאינם מצויים, והתנים, שאינם גדולים הרבה מהשועלים, נקברים במקום שמצאו אותם נופלים³.

68. טבע התנין הוא ככה: במשך ארבעת חדשי החורף אינו אוכל כלל, ואף כי הוא בעל ארבע רגלים, הוא חי ביבשה ובמים. יען כי הוא מטיל ביצים ביבשה ודוגר אותן ורוב היום הוא מבלה ביבשה, אבל את כל הלילה ביאור; יען כי אז המים חמים מהאוויר והטל. מכל בני תמותה שאנו מכירים נעשה זה מועיר ביותר לגדול ביותר. כי הוא מטיל ביצים אשר אינן גדולות הרבה מביצת האוזים והדגור גדול בערך כביצה, וכשהוא הולך וגדל הוא נעשה עד שבע־עשרה אמה ומעלה. לו עיני חזיר ושנים גדולות וכולטות. לו לבדו בין כל החיות

(1) שלא יקפצו אל תוך האש.

(2) הפך ממה שכתב II 36 שבשעת אבל היו מגדלים את השערי.

(3) על־דבר פולחן החיות האלה במצרים מדברים גם פילון, עשרת הדברות ע"ט, ויוסף נגד אפינון ז'.

לא צמחה לשון. הוא אינו מניע את הלחי התחתונה, כי אם הוא לבדו בין כל החיות מביא את הלחי העליונה אל התחתונה. לו גם צפרנים חזקות ועור מלא קשקשים חזקים עד כי אין דבר אשר יוכל לעבור על גבו, עור הוא במים, אבל באויר לו ראייה חדה מאד. יען כי חי הוא תמיד במים, פיהו מלא עלוקות¹, שאר הצפרים והחיות בורחות מפניו, רק עם הטרוחילוס² השלים, יען כי מוצא בו תועלת, כי בעלות התנין מתוך המים אל היבשה ופוער את פיו, מה שרגיל לעשות מול רוח מערבית, נכנס הטרוחילוס אל תוך פיו ובלוע את העלוקות. לו תועלת מזה ונהנה ואינו עושה רעה לטרוחילוס.

69. אחדים מהמצרים מחשבים את התנינים לקדושים, ואחדים לא, להפך, הם רודפים אותם כאויבים. אלה היושבים מסביב לנוא אמון ולאגם מוריס מחשבים את התנינים לקדושים מאד. אלה כמו אלה מכלכלים תנין אחד מבין כל התנינים והוא מלומד עד כי יכולים לנגע בו בידים. באוניו שמים נטיפות מאבנים מהתכות³ וזהב ועכסים ברגליו הקידמיות; מגישים לו מאכלים מיוחדים וקרבות, מכלכלים אותו בחייו באופן הטוב ביותר, ובמותו חונטים אותו וקוברים אותו בקבר קדוש. אלה היושבים מסביב לעיר יב גם אוכלים אותם, כי אינם רואים אותם כקדושים. שמם אינו קרוקודילוס כי אם חִמְפִּסָה. קרוקודילוס קוראים אותם היונים, יען כי דומים הם במראהם אל הלטאות⁴ החיות אצלם בין הגדרות⁵.

70. אופני צידם שונים הם ורבים. את זה, הנראה לי ראוי ביותר לתאר, אותו אכתוב. אחרי אשר שם⁶ גב־חזיר בכהה, הוא מורידו לאמצע היאור, והוא עצמו עומד על שפת היאור ובידו חזיר קטן חי ומכהו בשמעו את הקול, הולך התנין אחרי הקול עד אשר הוא מוצא את הגב ובלועו, ואלה מושכים, ואחרי שמשכוהו אל היבשה⁷, טח הציד קודם כל עיניו בטיט. אחרי שעשה זאת, השאר נעשה קל מאד, ואם לא עשה זאת, אז יעלה לו בעמל רב.

71. בהמות־היאור קדושים בגליל פִּפְרָמיס, אבל לשאר המצרים אינם קדושים. מראם הטבעי ככה הוא: חיה אשר לה ארבע רגלים ופרסות שסועות,

(1) אינן העלוקות הרגילות, כי אלה אינן בנילוס, כי אם יתושים שונים העפים לתוך פיו.

(2) צפור קטנה, האוספת את התולעים, ואת יתושים מעל התנין המתחמם בשמש.

(3) מזוככית.

(4) ושמן ביונית $\chi\rho\rho\alpha\sigma\delta\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ במצרית מסחו ומוה בערבית תמסח.

(5) בדבר פולחן התנין השוה פילון, עשרת הדברות ע"ט. יוסף, נגד אפיין I, 28, II, 7.

(6) הציד.

(7) השוה יחזקאל כט ד': ונתתי חיים בלחיך והעליתך מתוך היאריך, הנביא מדבר על

טרעה ולקח את התמונה מציד התנינים.

טלפייבקר, חרומפית, רעמת סוס, ניבים¹ נראות, זנב הסוס וקולו², גדלה כגודל הפר הגדול ביותר ועורה כה עבה, עד כאשר הוא יבש, עושים ממנו נצבי חניתות.

72. חיים גם כלבי היאור, אשר חושבים אותם לקדושים. הם מאמינים, כי מבין הדגים זה אשר נקרא לפידוטוס³ והצלופח⁴ קדושים הם; הם אומרים כי אלה קדושים לנילוס וכן בין הצפרים האונו⁵ המצרי.

73. ויש גם צפור אחרת קדושה, ושמה חול⁶. אמנם לא ראיתו רק בתמונה, כי רק לעתים רחוקות מאד הוא בא אליהם, בכל חמש מאות שנה, כאשר אומרים אנשי און; והם מספרים, כי הוא בא רק כשאביו מת. אם הוא דומה באמת לתמונתו, אז גדלו ותוארו ככה: חלק מכנפיו צהב וחלק אדם; הוא דומה מאד לנשר בהקיפו ובגבהו. עליו מספרים דבר אשר הוא עושה בחכמה, את אשר אמנם אינני מאמין: מערב הוא בא אל מקדש היליוס ומביא את אביו מקופל במור וקוברו שמה. והוא מביאו ככה: בתחלה הוא עושה מהמור ביצה, כמה שבכחו לשאת אותה, אחרי-כן הוא מנסה לשאתה, ואחרי אשר נסה, הוא חוקק בביצה ושם את אביו בתוכה, ובמור אחר הוא סוגר במקום אשר חקק בביצה להכניס את אביו, וכאשר אביו מונח בתוכה, היא כבדה כבתחלה. ואחרי שקפל אותו באופן זה, הוא מביאו למצרים אל מקדש היליוס. ככה, לדבריהם, עושה הצפור ההיא.

74. בסביבות נוא-אמון יש נחשים קדושים, אשר אינם עושים רעה לבני-אדם. הם קטנים בגדלם ושתי קרנים להם הצומחות להם למעלה בראשם. כאשר הם מתים, מקברים אותם במקדש זוס, יען כי קדושים הם לאל זה, כאשר אומרים⁷.

75. חבל אחד יש בארץ ערב, המשתרע בערך קרוב לעיר בוטו, ולחבל זה באתי להודיע בדבר הנחשים המעופפים⁸. בבואי שמה ראיתי עצמות נחשים

(1) השנים הגדולות היוצאות מהפה ולחיוץ: שקלי ניביה ושקילי טופריה, שבת ס"ד ע"א.

(2) שני אלה אינם מתאימים אל המציאות.

(3) *Cyprinus lepidotus*.

(4) נזכר עבודה זרה ל"ט ע"א ומירוש הערוך.

(5) *Anser aegyptius*.

(6) החול $\varphi\omicron\iota\upsilon\iota\xi$ השוה איוב כ"ט י"ח: "ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים". רבות הן האגדות בדבר העוף האגדי הזה שלפיהן הוא מחדש את נעוריו באופנים שונים פעם לחמש מאות שנה, או אחרי אלף שנה—, בראשית רבה פ' י"ט—או אחרי 7000 שנה ולפי הסידורס אחרי 972 דורות (7) המצרים.

(8) השוה ישעיהו ל' ו': "משא בהמות נגבי, בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם". אפעה ושרף מעופף. הנביא מדבר אפוא על מדבר ערב אשר על יד מצרים ומזכיר גם כן את הנחשים המעופפים.

ושדרותיהם בהמון. עד כי אין לתאר אותם. היו שדרות גדולות וקטנות. ערמות ערמות, ועוד קטנות מהן, ואלה היו הרבה מאד. והחבל, אשר בו השדרות צבורות הוא כזה: מבוא צר בין ההרים מוליך אל מישור גדול והמישור הזה מחובר עם מישור מצרים. והנה מספרת האגדה, כי בראשית האביב עפים ובאים נחשים מעופפים מערב לעבר מצרים, ויוצאים הינשופים לקראתם במבוא החבל ההוא ואינם נותנים לנחשים לחדור, רק מכלים אותם. בשל המעשה הזה, אומרים הערבים מכובד הינשוף מאד על המצרים. מסכימים לזה גם המצרים, באמרם, כי על זה הם מעריצים את העוף הזה.

76. תאר הינשוף הוא: כולו שחור נורא, שוקיו כמו אלה של עגור, חרטומו עקום מאד וגבהו כגבה הקֶרְכֶס⁽¹⁾. הנה תאר השחורים הגלחמים בנחשים ושל אלה החיים יותר בקרבת בני־האדם – כי שני מיני ינשוף הם – הוא: כל הראש וכל הצואר חלק, נוצותיו לבנות חוץ מהראש, העורף, קצות הכנפים וקצה העֶצָה. חחלקים האלה אשר אמרתי כולם שחורים עד למאד, השוקים והחרטום דומים לשאר חלקי הגוף. תואר הנחשים הוא כמו זה של נחשי המים. לכנפותיהן אין נוצות, כי דומות הן במדה ידועה לאלה של העטלפים. כל זה אשר לחיות הקדושות. 77. מהמצרים עצמם, אלה היושבים בחלק מצרים הנזרעת, בשמרם את

זכר הדברים יותר מכל בני־אדם, הם המלומדים ביותר בין אלה אשר עלה בידי להתודע אתם. אלה הם דרכי חייהם: הם משתמשים בתרופה לשלשול שלשה ימים רצופים בכל חודש, ודואגים לבריאותם על־ידי הקאה וחוקן. הם מאמינים, כי בעקב המאכלים הזנים באות כל המחלות על בני־האדם. המצרים הם בכלל הבריאים בין כל בני־אדם אחרי הלודים מסבת מזג האויר, כאשר נראה לי, יען כי מזג האויר אינו משתנה. כי בעיקר עקב השנויים⁽²⁾ באות המחלות על בני־האדם ובין כל השנויים ביותר על ידי השנויים במזג האויר. הם אוכלים לחם עשוי מכוסמת, אשר הם קוראים קִילִי־סִטִים. יין הם שותים את זה העשוי משעורים, כי בארצם אין גפנים⁽³⁾, דגים הם אוכלים אחדים מיוכשים בשמש ובלתי־מבושלים, ואחדים כבושים במי־מלח⁽⁴⁾. מהעופות הם אוכלים חי את השלויים, את הברוונים ואת הצפרים הקטנות אחרי שכבשון; את שאר העופות והדגים שיש להם, מלבד אלה אשר נחשבים לקדושים אצלם, הם אוכלים צלויים או מבושלים.

(1) צפור שאיני יודע מה טיבה.

(2) השוה סנהדרין ק"א ע"א: דאמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעים.

(3) לא נכון. על המצבות במצרים יש תמונות גפנים ותעשיית יין, השוה גם תהלים ק"ה ל"ג:

ויך גפנם ותאנחם. גם הספור על דבר חלום שר המשקים מוכיח, כי היו גפנים במצרים.

(4) השוה מכשירין ס"ו מ"ג: ורג המצרי הבא מקופה. פירוש הרמב"ם: רג קטן מאד

משימים אותו בקופות והוא מפורסם במצרים.

78. במסבות עשיריהם, כאשר גמרו לאכול, נושא איש אחד בארון גיית מת עשויה עץ, בצבעיה ובמלאכתה מחוקה עד כמה שאפשר, בגודל אמה אחת או אמתים בערך, ומראה אותה לכל אחד מהשותים ואומר: „בהיטך אל זה שתה והיטיב את לבך, כי כמוהו תהיה אחרי מותך“¹. ככה הם עושים במשתאותיהם.

79. הם שומרים על מנהגי אבותיהם, ומנהג זר אינם מקבלים. יש להם מנהגים אחרים הראויים להזכר וגם שיר אחד לינוס, אשר שרים אותו בפניקיה ובקיפרוס² ובמקומות אחרים, אולם אצל כל עם ועם לו שם אחר, יהוא אחד עם זה אשר היוונים מכנים לינוס ושרים אותו, עד כי בין הדברים הרבים אשר יש אצל המצרים ואשר הפליאו אותי היה ביחוד הלינוס, מאין לקחוהו. נראה, כי הם שרים אותו מאז מעולם. במצרית שם הלינוס מְנְרוס: המצרים מספרים, כי הוא היה בן יחיד למלך הראשון במצרים, ואחרי אשר מת בימי עלומיו, כבדוהו המצרים בקינות אלה והמנגינה הזאת היתה הראשונה והיחידה אצלם³.

80. גם בזה דומים המצרים ללקדימונים לבדם מבין היוונים: צעיריהם בפגשם זקנים סרים מן הדרך ונותנים להם לעבור וגם קמים ממושבם בבואם; אולם בזה אינם דומים לכל עם מבין היוונים: תחת לברך איש את רעהו כאשר נפגשים בדרך, הם משתחווים בהורידם את היד עד הברכים:

81. הם לובשים כתנות־בד עם גדילים מסביב לשוקים, הנקראות הֶלְסִירִים ועליהן לובשים בגדי צמר לבנים כמו מעטה. אולם אל תוך המקדשים אין הם מכניסים דברים של צמר ולא נקבר עמהם, כי זה נחשב לחטא. דומים הם בזה למנהגים הנקראים אורפיים ובקיים⁴, אשר הם מצריים ופיתגוריים. כי גם למי שיש חלק במסתורים אלה, אסור להקבר בבגדי צמר. מספרים על זה מסורה קדושה.

82. ועוד דבר אחר המציאו המצרים⁵ והוא, למי מהאלים כל חודש וכל יום⁶

(1) כעין ישעיהו כ"ב י"ג: אכל ושתו כי מחר גמות.

(2) קיפרוס ולא קפריסין יען השם נזכר ירושל' דמאי רפ"ב וגם הראה לוי במלנו שהשם קפריסין על Cyprus בטעות יסודו.

(3) חוא בא להם מפניקיה. הלינוס היא קינה שהיו שרים אותה בכל שנה בחג האבל על מות אדוניס—חמזו, סמל הטבע המת על־ידי חום הקיץ. השוה יתוקאל ח' י"ג: הנשים יושבות מבכות את החמזו. ברנך ר' ב"א. אומרים שהשם לינוס הוא מהמלים „אוי לנו“ שנשנו בסוף כל חרוז.

(4) בדבר המסתורים הבקיים ראה II 49.

(5) לפי ספר חנוך המציא חנוך את האצטרולוגיה ואברהם למדה לפצרים. ראה גם יוסף קדמוניות ח' ח' ב', לדעת אחרים היו הכלדיים הראשונים שהשתמשו באצטרולוגיה.

(6) במצרים תיח כל חודש וכל יום נקרא על שם אחד האלים והיה קדוש לו כמו אצל

ואשר יקרה לכל אחד לפי היום שנולד בו¹, איך ימות², ואשר יהיה בחייו. בזה השתמשו אלה מהיוונים העוסקים בשירה, גם אותות המציאו יותר מאשר שאר בני האדם כולם. כי כאשר יקרה אות, הם שומרים עליו וכותבים את תוצאותיו, ואם אחרי זמן יקרה עוד דבר דומה לזה, הם חושבים, כי תהיינה לו תוצאות כאלה.

83. חזון העתיד הוא אצלם ככה: החכמה הזאת אינה בידי כל איש, היא קשורה לאחדים מהאלים. כי יש שם אורקולוס להירקלס, לאפולון, לאתניו, לארטמיס, לאַרס, לזוס. הכי נכבד בין כל האורקולאות הוא זה אשר לליטו בעיר בוטו. אולם לפני האורקולוס אינם שוים אצל כולם, כי אם שונים הם.

84. חכמת הרפואה חלוקה אצלם באופן זה: כל רופא הוא למחלה אחת ולא אחד למחלות רבות, כל הארץ מלאה רופאים, חלק מהם הם רופאי־עינים, חלק לראש, חלק לשנים, וחלק לבני מעים וחלק מהם למחלות בלתי־נראות³.

85. ההספד והקבורה נעשים אצלם ככה: כאשר מת אחד מבני הבית, אשר היה נכבד ביניהם, כל הנשים אשר לבית הזה טחות את ראשן או גם את פניהן בטיט, ואחר הן משאירות את המת בבית והן מסתובבות בעיר⁴ ומכות את עצמן ושמלותיהן מפשלות ודדיהן מגוללות ועמהן כל נשי המשפחה. גם הגברים עומדים ומכים את עצמם, גם הם בגדיהם מפשלים; אחרי עשותם זאת מביאים את המת לחניטה.

86. יש אנשים שהם מזומנים לדבר זה ולהם אומנות זו⁵. אחרי אשר הובאה גופת המת אליהם, הם מראים לאלה אשר הביאוה דוגמאות של גופות־עץ, מחוקות מאד על־ידי הציור, ואומרים להם: החניטה היותר משוכללה בין אלה היא זו של זה אשר לא כדאי שאשא את שמו על שפתי בענין שכזה⁶. אחרי־כן הם מראים להם דוגמה שניה, גרועה מזו ויותר זולה, ואחרי־כן השלישית והיא הזולה ביותר. כבארם זאת הם שואלים מהם, לפי איזו מהן הם רוצים כי יכינו את הגופה. ועתה אלה הולכים להם, אחרי אשר השתוו בדבר הסכום, ואלה אשר נשאר בבית, חונטים אותה, אם היא היקרה ביניהן, ככה: תחלה מוציאים בברזל עקום דרך הנחירים את המוח, חלק ממנו בעשותם ככה, וחלק

(1) השהו שבת קניו ע"א: האי מאן דבחד בשבא יהא גבר ולא חדא ביה וכו' לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם.

(2) השהו פסיקתא רבתי פרשה י"ב: ומכל חכמת מצרים, מה היתה חכמתן של מצרים וכו' כנס כל האצטרולוגין שלו ואמר להם צפו וראו בני אדם שעתידין למות ביו השנה ואשלחם אצלו.

(3) מחלות פנימיות.

(4) השהו קהלת י"ב ה': וסבבו בשוק הסופדים.

(5) כלומר באה להם בירושה, בראשית ג' ב' נקראים האנשים האלה רופאים.

(6) התמונה היתה של האל אוסיריס.

עלידי סממנים אשר הם שופכים אל תוכו; אחרי־כן הם עושים באבן חדה מכוש נתוח בירך ומוציאים את כל המעים. אחרי נקותם ושטפם אותה בין תמרים, הם מנקים אותה שנית בבשמים שחוקים. אחרי־כן הם ממלאים את הכרס במור זך שחוק, בקציעה ובבשמים אחרים חוץ מהלכונה, ואחרי אשר מלאוה, הם חוזרים ותופרים אותה. אחרי אשר נעשה זה, הם שורים את הגופה בנתר (שבעים יום¹); יותר מאלה אסור להשאירה בתוכו. ובמלאת שבעים הימים, רוחצים את הגופה וכורכים את כולה בסדיני־בוך טהור וטחים אותה בגומי, אשר אותו לוקחים המצרים הרבה במקום דבק. ועתה מקבלים אותה הפרובים ועושים ארון בצורת אדם מעץ ואחרי שעשו שמים בו את המת, ואחרי אשר סגרוהו בתוכו, הם נותנים אותו למשמרת בחדר הקבורה, בהעמידם אותו זקוף על יד הכותל.

87. כך מכינים את אלה שחפצו את האופן היקר ביותר, ואלה שרוצים את האופן הבינוני, בכרחם מפני ההוצאות הרבות, מכינים ככה: אחרי אשר מלאו את המחקנות שמן ארוז, ממלאים בו את בטן הגופה, בלי עשות בה נתוח ובלי להוציא את הקיבה, רק מכניסים דרך פיהטבעת ועוצרים בעד החוקן, כי לא יצא בדרך האחורנית, ואחרי־כן חונטים במשך הימים הקבועים. ביום האחרון נותנים את שמן הארוז לצאת מהבטן, את זה אשר הכניסו לפני־כן. וכח כזה לו עד שמוציא עמו את הקיבה ואת המעים כשהם נמסים; את הבשר ממסס הנתר ולכן נשאר מהגופה רק העור והעצמות לבדם. אחרי עשותם כל אלה מחזירים הם את הגופה ואינם דואגים לה יותר.

88. הדרך השלישית לחניטה אשר אותה עושים למחוסרי אמצעים, היא: שוטפים את הבטן בשמן צנון² וחונטים את הגופה שבעים יום ואחרי־כן מוסרים אותה, כי ישאו אותה להם.

89. נשי אנשים נכבדים אשר מתו, אין מוסרים מיד לחניטה, גם לא נשים יפות מאד ולא חשובות ביותר, רק אחרי עבור שלשה או ארבעה ימים מוסרים אותן לחונטים; הם עושים ככה למען לא יבואו החונטים אל אותן הנשים. מספרים, כי נתפש אחד בכואו אל גופת אשה שאך מתה ואחד מחברי אומנותו גלה את הסוד.

90. אם נמצא איש מהמצרים עצמם או מהזרים, אין הבלל, נטרף בידי תנין או מת עלידי היאור, או על יושבי העיר, אשר עלידה השלך, לדאג בכל אופן לחניטתו ולקשטו באופן היפה ולקברו בקברות הקדושים. אסור לכל איש

(1) למי בראשית נ' ג' רק ארבעים יום.

(2) למי פליניוס היה שמן צנון הרבה בדלטה שבמצרים, גם התלמוד מזכיר דבר זה: שנת

כ"ו ע"א: ומה יעשו אנשי אלכסנדריה שאין להם אלא שמן צנונות לבד.

אחר, לא מקרוביו ולא מאוהביו, לנגוע בו, כי אם כהני הנילוס עצמם, כאלו הוא נעלה מגופת בן־אדם אחר, מתעסקים עמו בעצם ידיהם וקוברים אותו.

91. הם בורחים מקבל מנהגי היוונים, בכלל, מקבל מנהג ממנהגים של אנשים אחרים. ככה אפוא נזהרים בזה שאר המצרים, רק לא העיר הגדולה חֶמִיס⁽¹⁾ בגליל נוא־אמון, לא רחוק מניאפוליס. בעיר הזאת יש מקדש מרובע לפרסאבס בן דנאה, סביבו נטועים תמרים. ובית השער של המקדש עשוי אבנים וגדול מאד. במבואו עומדות שתי מצבות־אבן גדולות. בתוך ההקף הזה נמצא הדביר ובו עומד פסל פרסאבס. יושבי חמיס אלה מספרים, כי הרבה פעמים נראה להם פרסאבס עצמו בארץ, פעמים רבות גם בתוך המקדש, גם נמצא שם סנדל אשר נעל, אמתים ארכו, ואחרי הראותו, שופע בכל ארץ מצרים. את זה הם מספרים, ואת המנהג היווני הזה הם עושים לכבוד פרסאבס: הם עורכים משחקי־תחרות בכל המינים של התחרות ונותנים פרסים בהמות, מעילים ועורות. על שאלתי, מדוע להם לבדם רגיל פרסאבס להראות ובמה נבדלים הם משאר המצרים, כי עורכים הם משחקי־תחרות, השיבו, פרסאבס יצא מעירם, כי דֵנְאוֹס וליִנְקִיוֹס⁽²⁾, אשר הפליגו ליון, היו מיושבי חמיס, מאלה השתלשלו הדורות עד פרסאבס, אשר בא למצרים על־ידי נֶסְכְּבָה זו, אשר עליה יספרו גם היוונים, לקחת מלוב את ראש הגורגוֹס⁽³⁾, ובא, לדבריהם, גם אליהם, והכיר את כל קרוביו. כי בבואו למצרים ידע את שם חמיס, אשר שמע אותו מפי אמו. ואת משחקי־תחרות הם עורכים לכבודו, כאשר צוה להם.

92. כל המנהגים האלה⁽⁴⁾ הם אצל המצרים היושבים מן הבצות ומעלה⁽⁵⁾, אמנם לאלה היושבים בין הבצות אותם המנהגים. כמו לשאר המצרים, ביחוד זה, כי כל אחד מהם חי רק עם אשה אחת, כמו היוונים; אבל למען הקל מעליהם את פרנסתם, המציאו להם דבר אחר והוא: בהתמלא היאור והמישור דומה לים גדלות במים חבצלות רבות, אשר המצרים קוראים אותן לוֹטוֹס. את אלה הם קוטפים ומיבשים בשמש, אחרי־כן הם כותשים את הפרי היוצא מאמצע הלוטוס והדומה לפרֶג ועושים ממנו לחם אפוי באש. גם שורש הלוטוס הזה נאכל וטעמו די מתוק, הוא עגול וגדול כתפוח. יש גם חבצלות אחרות, הדומות לורדים וגם אלה גדלות ביאור ופרין נמצא בגבעול אחר היוצא קרוב להן מהשורש, ודומה בצורתו לכורת של צרעות⁽⁶⁾. בתוכו עדשים רבים, בגודל גרעין הזית,

(1) ביוונית פנופוליס עיר של פן.

(2) הוא היה בן איגיפטוס, אחי דנאוס.

(3) או מדוסה, הראש האיום הידוע באגדות יון.

(4) המשך מפרק 77. (5) כלומר בדרום הדלטה.

(6) מעשרות ה' ח': שום בעל בכי וחצל של רכפא וגריסין הקילקין והעדשים המצריות

ואוכלים אותם גם חיים גם יבשים. את הגמא הצומח בכל שנה מוציאים מתוך הבצות, את החלק העליון חותכים ומשתמשים בו לתשיש אחר, ואשר נשאר למטה, כאמה באורך, אוכלים וגם עושים בו סחורה. ואלה הרוצים להנות מגמא הנאה רבה, קלים אותו בתנור־אש וככה הם אוכלים אותו. יש ביניהם החיים רק על דגים לבד; אחרי דיגם אותם והוציאם מהם את הקרבים, מיבשים אותם בשמש ואוכלים אותם יבשים.

93. הדגים הנודדים אינם נמצאים כל כך בנהרות, כי אם חיים באגמים, וטבעם ככה: בבוא עליהם התשוקה להודג' הם שטים עדרים עדרים אל הים, הזכרים שטים בראש ופולטים מהורע והנקבות שטות אחריהם ובלועות אותו ונזרעות ממנו. ואחרי אשר נתעברו בים, כל אחת ואחת שטה וחוזרת אל מקומה. אבל אותם הדגים אינם שטים בראש, כי אם בראש עוברות הנקבות, הן שטות בראש עדרים עדרים ועושות כמו שעשו הזכרים, הן מוציאות מדי פעם בפעם אחת מהביצים בגודל גרגירי הדוחן, והזכרים הולכים אחריהן ובלועים אותן, והגרגירים האלה הם דגים, ואלה הגרגירים, אשר נשארו ולא נבלעו, כאשר הולכים וגדלים, יהיו לדגים. אלה מהם שנצודים בדרכם אל הים נראים חפופים בראשם בצד שמאל, ואלה השבים בחזרה חפופים בצד ימין ובאה להם זאת מסבה זו: בדרכם אל הים הם שטים לאורך החוף השמאלי, ובשובם הם שבים לאורך אותו החוף, והם מצטופפים ודוחקים אליו עד כמה שאפשר, פן יתעו מני הדרך מפני הזרם השוטף. וכאשר הנילוס מתחיל לעלות, מתמלאים תחלה המקומות העמוקים אשר באדמה והבצות לאורך היאור בחדור אל תוכם המים מתוך היאור. ואך נתמלאו אלה, מיד שורצים כולם דגים קטנים. איך נעשה כדבר הזה, אני אומר להבין זאת: כאשר הנילוס ירד בשנה שעברה, הטילו הדגים את ביציהם בטיט ויצאו עם המים האחרונים, וכאשר המים חוזרים ושבים לתקופת השנה, מיד יצאו הדגים מהביצים האלה; כל זה על־אודות הדגים.

94. המצרים היושבים בין הבצות משתמשים בשמן היוצא מפרי הקיקיון¹, את אשר המצרים קוראים קיקי² ועושים ככה: על גדות הנהרות

ר' מאיר אומר אף הקרקס ור' יוסי אומר אף הקונטין פטורים מן המעשרות, ומפרש עמנואל לפי בדברי ח"א דף 36: ערשים המצריות הן פרי התבצלות הנזכרות פה. ר' מאיר מוסיף את השורש ור' יוסי את הרמיל הפרי. צורתה המיוחדת של התרמיל גרמה לשאלת הירושלמי: "מה זמי ליה" ותשובת ר' יוסי היא: "כגון אילין קונייתא", ולא שם צמח הוא אלא פירוש: "כגון קני הדבורים". ר' יוסי בירושלמי אומר אפוא אותם הדברים ממש שהרודוטוס אומר כאן.

1 Ricinus communis (1)

2 השוה במשנה שכתב כי ע"ב: שמן קיק, ושואלת הגמרא: מאי שמן קיק ריש לקיש

אמר קיקיון דיונה.

והאגמים הם זורעים את הקיקיון הזה, ביון הוא צומח בר; אולם במצרים נזרע ומביא פירות רבים, אבל ריח רע להם. אחרי אספס אותם, אחדים כותשים וסוחטים אותם, אחרים קלים ומבשלים אותם ואשר יצא מהם אוספים, וזה שמן ולא פחות ראוי לנר משמן, אבל ריח רע נודף ממנו⁽¹⁾.

95. נגד היתושים⁽²⁾, אשר הם רבים מאד, רגילים הם להשתמש באמצעים כאלה: אלה היושבים מהבצות ומעלה משתמשים במגדלים אשר עליהם הם עולים לישון, כי לרגלי הרוחות אין בכח היתושים לעוף למעלה; ואלה היושבים בין הבצות משתמשים במקום המגדלים בדבר אחר: לכל איש מהם יש רשת, ביום הוא צד בה דגים ובלילה הוא משתמש בה באופן כזה: הוא מעמיד את הרשת מסביב למצע, אשר עליה הוא נח, ונכנס תחתיה וישן⁽³⁾, כי בהתעטפו בבגד או בסדין עוקצים היתושים דרכם, אבל דרך הרשת כלל אינם מנסים אפילו.

96. ספינותיהם, אשר בהן מובילים משאות, עשויות עץ אַקָּתוּס⁽⁴⁾ הדומה מאד במראהו ללוטוס הקירינאי⁽⁵⁾ וזיעתו הוא הקומוס⁽⁶⁾. מהאקנתוס הזה הם גוזרים קרשים באורך אמתים בערך, משכיבים אותם שכבות כמו לבנים ובונים את הספינה ככה: בעזרת יתדות רבות וארוכות מחברים הם את הקרשים שארכם אמתים, וכאשר בנו באופן זה את האניה, הם מניחים עליהם את המרישים. צלעות אינם עושים מכל וכלי, בפנים הם סותמים את הבדקים בגומא; הם עושים רק הגה אחד, העובר דרך היסוד⁽⁷⁾. לתורן הם משתמשים בעץ אקנתוס ולמפרשים לוקחים הם גומא. הספינות האלה אינן יכולות ללכת נגד הזרם, אם אין רוח חזקה נושבת, לכן הן נמשכות מהיבשה. אבל עם הזרם נוסעים ככה: לוקחים לוח⁽⁸⁾ מעץ האשל, המחובר על-ידי מקלעת של קנים ואבן נקובה במשקל ככרים בערך. את הלוח הנה הקשור בחבל למול פני הספינה מורידים⁽⁹⁾ והוא נשא, ואת האבן מורידים בחבל אחר מאחוריה. והלוח, אחרי אשר הזרם נופל עליו, שט מהר ומושך את הפריס, זה השם לספינות

(1) שמן זית לא היה להם, כי הארץ אינה מגדלת זיתים, לכן הובא שמן זית מארצות אחרות וגם מארץ ישראל, השנה הושע י"ב ב': ושמן למצרים יוכל.

(2) השנה שבת קכ"א ע"א: חמשה נהרגין בשבת ואלו הן: זכוב שבארץ מצרים וכו'.

(3) השנה הלכות פטוקות, מועד: רב התיר לו לרב אחא בר רלא לישן בכילה בסוכה

מפני יתושי.

(4) *Mimosa nilotica* Lin (4) העץ הזה גדל גם היום במצרים.

(5) השנה IV 177.

(6) תוספ' מקואות ר' ט"ו: המור והקומוס. במשנה ידוע בשם קנקנתוס.

(7) בגרמנית: Kiel.

(8) השנה יחוקאל כ"ז ה': ברושים משניר בנו לך את כל לוחותים.

(9) כלומר לתוך המים.

האלה, והאבן הנמשכת מאחוריה והנמצאת בעומק, מטה את הנסיעה. ספינות כאלה יש אצלם הרבה מאד ואחדות נושאות ככרים לאלפים רבים.

97. כאשר הנילוס מציף את הארץ, רק הערים לבדן בולטות ונראות, דומות הרבה לאיים בים האיגאי, כי שאר ארץ מצרים נהפכת לים, והערים לבדן בולטות מתוכו. כאשר הדבר נעשה ככה, אזי נוסעים לא עם זרם היאור, כי אם דרך המישור. כאשר מפליגים מנוֹקְרִטִים (1) לנוף עוברת הנסיעה על-פני הפירמידים. אך אין זאת הדרך, כי זאת מתחילה מראש הדלטה ועוברת את העיר קְרֶקְסוֹרוֹס(2). כשנוסעים מהים לנוקרטס ומקנובוס דרך המישור עוברים על יד העיר אַנְמִילָה ועל זאת הנקראת על שם אַרְחַנְדְרוֹס(3).

98. מאלה הערים הוקצתה אנתילה, בהיותה עיר חשובה, רק לנעלי אשת כל מלך מצרים(4). המנהג הזה הוא מעת אשר מצרים הובאה בעול הפרסים. לעיר השניה השם, כפי הנראה לי, מאת חתן דַנְאוֹס. אַרְחַנְדְרוֹס בן פְּתִיוֹס בן אַחִיוֹס. כי נקראת היא עיר ארְחַנְדְרוֹס. יוכל היות כי היה ארְחַנְדְרוֹס אחר, על כל פנים השם אינו מצרי.

99. בכל הנאמר עד הנה ספרתי את אשר ראיתי ואשר גראה בעיני ואשר חקרתי, מעתה אספר את קורות המצרים כאשר שמעתין, אבל אוסיף גם דברים אחדים מאשר ראיתי בעיני. — לרברי הכהנים הגין מינס(5), המלך הראשון במצרים, על נוף, בבנותו סכרים, כי כל היאור היה שוטף לאורך הרי חול לעבר לוב, אבל מינס עשה על-ידי סכרים למעלה, במרחק מאה ריס בערך מנוף, את זרוע הנילוס הפונה דרומה ואחרי הובישו את אפיק היאור הישן, הטה את היאור כי ישטוף באמצע בין ההרים. עוד היום משגיחים הפרסים מאד על הטית הנילוס הזאת, כי ישטוף נבדל, בגדרם אותו בכל שנה ושנה. אם יעלה ביד היאור לפרוץ במקום הזה פרץ ולעבור על גדותיו, תהיה נוף כולה בסכנה להשטף. ואחרי אשר על ידי מינס זה, המלך הראשון, נעשתה האדמה אשר גדר מהיאור לחוקה, יסד שם את העיר הזאת הנקראת היום נוף, כי מקום נוף עוד בעמק הצר של מצרים: חוצה לה חפר סביבה אגם מתוך היאור, צפונה ומערבה, כי לצד מזרח גובל הנילוס עצמו, ובנה בתוכה את מקדש הפיסטוס(6), אשר גדול וכדאי מאד להזכר.

(1) ראה II 178.

(2) ראה II 17.

(3) ראה בסרק הבא.

(4) מלכי פרס היו נותנים את ההכנסות מצרים או גלילים לנשיהם לצרכי תלכשתן, וכנראה

מפה היה גם הפחה במצרים עושה כך.

(5) יוסף, קדמוניות ג' ר' ב' קורא אותו Mivaïos הוא מלך 3400 לפני הספירה הרגילה.

(6) הוא האל המצרי פסה.

100. אחריו קראו הכהנים לפני מתוך ספר את שמות שלש מאות ושלשים המלכים האחרים¹. במספר הדורות הגדול הנה היו שמונה-עשר כושיים, גם אשה אחת מבנות הארץ, והשאר היו אנשים מצרים. שם האשה, אשר מלכה, היה כמו זו אשר מלכה בבבל², ניטוקריס. היא נקמה, ככה ספרו הם, את נקמת אחיה אשר המיתו המצרים במלכו עליהם, ואחרי אשר המיתוהו מסרו לה את המלוכה. והיא נקמה את נקמתו בהשחיתה מצרים רבים בערמה. כי היא עשתה חדר ארוך מאד מתחת לארץ ואמרה, כי רוצה היא לחנוך, ובדעתה היה אחרת. היא הזמינה מהמצרים את אלה אשר ידעה כי הם האשמים ביותר ברצח ואָרחה אותם במספר רב, ובעת אשר ישבו אל הסעודה הביאה שמה את מי היאור דרך תעלה נסתרה גדולה. כל זה ספרו על אודותיה והוסיפו כי אחרי עשותה זאת השליכה עצמה אל תוך חדר מלא רמץ³, למען לא ינקמו ממנה.

101. מהמלכים האחרים לא ידעו להזכיר מפעל נכבד, כי לדבריהם לא הצטיין אף אחד מהם באיזה דבר, מלבד אחד, האחרון בהם, מויריס⁴. הוא הקים מצבות זכרון. את שער העמודים הפונה צפונה במקדש הפיסטוס ואת הים אשר חפר בהקיף כמה ריסים כאשר אתאר אחרי-כן⁵, ובו בנה פירמידים, אשר את גדלם אזכיר ביחד עם גודל הים. מלך זה עשה מפעלים גדולים כאלה, מהאחרים אף אחד לא עשה דבר.

102. לכן אעבור על אלה ורק את המלך אשר בא אחריהם, שמו היה סֶסֶסְטֶרְיִיס⁶, אותו אזכיר. לדברי הכהנים היה הוא הראשון אשר יצא באניות מלחמה ממפרץ ערב והכניע את העמים היושבים לאורך חוף הים האדום עד כי בא במסעו אל ים אשר אי-אפשר היה להפליג בו כי לא היה עמוק. ואחרי שובו משם למצרים יצא, כאשר מספרים הכהנים, עם חיל גדול למלחמה דרך היבשה והכניע את כל העמים אשר מצא בדרכו. לאלה מהם, אשר מצא אמיצים ומגינים באומץ רוח על חרותם, הקים עמודים בארצותיהם, אשר יודיעו בכתובת את שמו ושם ארצו ואיך הכניע אותם בעזרת צבאו. ובערים אלה אשר כבש בלי

(1) יוסף, קדמוניות ח' ר' ב' מזכיר את המספר הזה ואומר, שלא נזכרו בשמותם יען כולם נקראו בשם פרעה.

(2) ראה I 185.

(3) הפרטים היו ממימים את הנדונים למות בזה, שהשליכו לתוך חדר מלא רמץ. לפי ספר החשמונאים 13-5-8, מת מינילאוס באופן זה. אולי פה המקור למה שנזכר הרבה פעמים בספרותנו העתיקה: השליכו לתוך כבשן האש.

(4) זה שמו היוני, שמו המצרי היה אמנחס III או אמנמח III, 2100 בערך.

(5) II 148.

(6) יוסף, קדמוניות ח' ר' ד' אומר, שהוא שישך מלך מצרים, מלכים א' י"ד כ"ו, לדעת

Ed. Maier חי במאה התשע-עשרה, כל המעשים שמיחס לו חירויותיו בספרים הנאים הם אנדוים.

מלחמה ובלי עמל, שם חרת על העמודים כדברים ההם אשר חרת אצל העמים האמיצים, אבל הוסיף וחרת גם ערות אשה, ברצותו להודיע בזה כי היו רכיילב-103. את המעשים האלה עשה בעברו את היבשת עד אשר עבר מאסיה לאירופה והכניע את הסקיתים ואת התרקים. העמים האלה היו היותר רחוקים, כאשר אני חושב, אשר אליהם הגיע הצבא המצרי. כי בארצותיהם רואים עוד עמודים אשר הוקמו, מהן והלאה אין מאומה. מכאן פנה לאחור ושב. ובבואו אל הנהר פסיס, ועתה אינני יודע לאמר אל-נכון, אם המלך ססוסטריס בעצמו הפריד חלק מצבאו והשאירם כמתישבים בארץ ההיא, או אחדים מחיל-הצבא, כאשר קצה נפשם בנדודיהם, התישבו על יד הנהר פסיס.

104. כי הקולכים נראים להיות מצרים. אחרי אשר הכרתי זאת תחלה טרם שמעתיה מאחרים אומר אני זאת. ויען הדבר עורר בי ענין, שאלתי את שניהם וזכרו הקולכים יותר את המצרים מאשר המצרים את הקולכים. המצרים אמרו, כי הם חושבים את הקולכים להיות מהצבא של ססוסטריס. גם אני דנתי כך מזה, כי הם שחורים ושערם מסולסל. אף כי דבר זה אינו מוכיח כלום, יען יש גם אנשים אחרים כאלה, אבל בעיקר מזה כי הקולכים והמצרים¹ והכושים המה היחידים המלים מימים קדמונים את ערותם. הפניקים² והסורים³ היושבים בפלשתיה, כפי שהם מודים, למדו מהמצרים, והסורים⁴ היושבים על על יד הנהר תרמודון ופרתניוס⁵ והמקרוניים שכניהם אומרים, כי זה כבר למדו זאת מאת הקולכים. הם לבדם בין כל בני-אדם מלים את בשרם וכנראה מחקים הם בזה את המצרים. אשר למצרים ולכושים⁶ אינני יכול לאמר מי למד ממי. כי כפי הנראה המנהג הוא קדמון. אמנם כי למדו את המנהג הזה כאשר באו במשא ומתן עם מצרים, לזה יש לי ראייה גדולה: אלה הפניקים הבאים במשא ומתן עם יון אינם מחקים את המצרים, כי הם אינם מלים את ערות הנולדים אחריהם.

105. והנה אמר עתה עוד דבר אשר לקולכים, שבו הם דומים למצרים. הם לבדם עושים את הבר באופן אחד עם המצרים. גם כל דרכי חייהם ושפתם

(1) לפי יוסף נגר אפיון ב' י"ג היו רק כהני המצרים גמולים.

(2) מיחזקאל ל"ב ל': וישכבו ערלים את חללי חרב, יוצא שהפניקים היו ערלים.

(3) היהודים.

(4) יושבי קפדוקיה, השנה I 76.

(5) שמות הנהרות האלה היום: תרמה ופרתיץ באסיה הקטנה.

(6) עם לא ידוע יותר, ישב קרוב לארץ קפדוקיה.

(7) הכושים היושבים היום באתיופיה (כוש) מלים גם היום את בניהם, אם גם נוצרים הם.

דומים זה לזה. אכן הבד הקולכי נקרא מאת היוונים הסְרֻדוֹנִי¹, אבל הבא ממצרים נקרא המצרי.

106. העמודים אשר העמיד מלך מצרים סוסטרס בארצות האלה, כנראה, רובם אינם נמצאים עוד, אבל בפלשתינה-סוריה ראיתי בעיני כי הם נמצאים, גם הכתובת אשר הזכרתי וגם ערות אשה². יש גם ביוניה שתי תמונות של האיש הזה, חרותות בסלעים, אחת בדרך מֶאֶפְסוֹס לְפֻנְקִיָה והשניה מסרדיס לסמירנה. בכל אחד מהמקומות האלה חרות איש בגובה חמש זרתות³ בידו הימנית הוא אוחז כידון ובשמאלית קשת וחצים וכמו כן גם שאר נשקו: מצרי וכושי⁴. מהכתף האחת אל השניה, על החזה, חרותות אותיות קדושות מצריות האומרות כזאת: „את הארץ הזאת רכשתי לי בכתפים⁵.” אלהי-מי הוא ומאין הוא אינו מגלה שם. אבל במקום אחר גלה. ואם אחדים מאלה אשר ראו אותה, חושבים, כי זאת היא תמונת מֶמְנוֹן⁶, סרים הם הרבה מהאמת.

107. המצרי הזה, סוסטרס, ספרו הכהנים, הביא אתו בשובו אנשים רבים מהעמים אשר את ארצותיהם לכד. וכאשר בא בשובו אל תחפנחס בגליל סין, הזמינו אחיו, זה אשר סוסטרס הפקיד על מצרים, אותו ואת בניו, לבוא למשתה, ובחוק צבר מסביב לבית עצים, ואחרי אשר צבר, הצית אש. כאשר הרגיש בזה, מיד התיעץ באשתו, כי גם את אשתו לקח עמו בדרך. היא יעצתהו, כי יניח שנים מששת בניו על האש, וככה יגשר גשר על הלפידים והם יעברו עליהם ויצילו את נפשם. סוסטרס עשה ככה ושנים מבניו נשרפו באופן זה והנשארים נמלטו יחד עם אביהם.

108. אחרי אשר שב סוסטרס למצרים ונקם את נקמתו מאחיו, השתמש בהמון אשר הוליך עמו מתוך הארצות הנכבשות לדברים אלה: האבנים הגדולות והכבירות אשר הובאו בימי המלך הזה אל מקדש היפיסטוס, האנשים האלה הביאון, והתעלות כולן אשר הן היום במצרים, נאלצו האנשים האלה לחפור אותן; בלי אשר כונו את לבם לדבר שללו מבני-אדם את היכולת לרכוב על סוס ולנסוע בעגלה בתוך מצרים. כי מעת ההיא היתה מצרים, בכל היותה כולה מישור, בלתי-מוכשרת לרכוב בה על סוס ולעבור בה בעגלה⁷. אשמות בזה

(1) על שם העיר סרדיס, כי דרך בה הגיע הבר לסחרי יון.

(2) לפי יוסף, קדמוניות ח' ר' ג' העמדה המצבה הזאת לזכר הכנעת רחבעם לפני מלך מצרים

(3) הן חמש וחצי אמות — 2.08 מטר.

(4) הכידון הוא נשק מצרי והקשת נשק כושי.

(5) כלומר בידי.

(6) ממנון בן אילת-השחר בא מארץ כוש לעזרת הטרויים ונהרג בידי אכילס.

(7) שמות י"ד ז': ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים; ועוד פסוקים אחרים

התעלות שהן רבות ועוברות לכל עברי. המלך גזר את הארץ לגזרים מטעם זה. יען כי אלה מהמצרים אשר עריהם לא היו על יד היאור, כי אם בפנים הארץ, האנשים האלה סבלו מחוסר מים ברדת היאור, והיו להם מים מלוחים לשתיה, אשר שאבו מתוך בארות. בעבורם נגזרה מצרים לגזרים.

109. גם ספרו, כי המלך הזה חלק את הארץ בין כל המצרים, בתתו לכל אחד בשוה חלקת אדמה מרובעת, וממנה מצא את הכנסותיו, בהטילו עליה מס שנתי¹. ואם היאור סחף חלק מהחלקה של מי שהוא, היה בא אל המלך להודיעהו את אשר קרה והוא שלח אנשים, כי יחקרו וימדו כמה הוקטנה החלקה, למען ישלם מעתה והלאה בערכו את המס אשר הושם עליו. לכן, נראה בעיני, המציאו את ההנדסה², ומשם באה ליון; כי את אבן־השעות ואת צל־המעלות³ ואת שנים־עשר חלקי היום למדו היוונים מאת הבבלים.

110. המלך הזה היה גם המצרי היחידי אשר משל על כוש. לזכרון השאיר לפני מקדש היפיסטוס מצבות־אבן, שתיים בנות שלשים אמה, שלו ושל אשתו, ארבע של בניו, כל אחת עשרים אמה. כאשר אמר הפרסי דריוש זמן רב אחרי־כן להעמיד את מצבתו לפניהן, לא נתנו כהן היפיסטוס לעשות זאת באמרו, כי הוא לא עשה מעשים כמעשי סוסטריס המצרי. כי סוסטריס לכד עמים לא פחות ממנו, אבל גם את הסקיתים, ודריוש לא יכול לדכא את הסקיתים; לא בצדק הוא להעמיד את מתנותיו⁴ לפני מתנות האיש ההוא, אם לא עלה עליו במעשיו. לדברים האלה, כה ספרו, בטל דריוש את רצונו.

111. הם ספרו, כי אחרי מות סוסטריס קבל את המלוכה בנו

מוכיחים, שלא נכון מה שהירודוטוס אומר כאן, גם תמונת רבות על קירות המקדשים מראות כי נסעו בעגלה במצרים.

(1) השהו לזה בראשית מ"ו, י ט' – כ"ו. המס היה החומש. השהו גם דיוודרוס I 74. אולי פה הפרוש לפסוק: "ואת העם העכיר אותו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו", כי על־ידי חלוקת אדמת מצרים לחלקים שווים היה מוכרת להעביר אנשים רבים למקומות שונים, כדי שיתנחלו כל אחד על החלקה הנתונה לו.

(2) גם סופרים אחרים אומרים, כי לרגלי השטפונות של הנילוס המציאו המצרים את ההנדסה. (3) אבן־השעות היתה כחצי־כדור חלול הפונה בחלקו הפתוח כלפי מעלה, ובאמצעותו תקוע מסמר נצב, המשליך את צלו על שטחו הפנימי. בקערורית חצי־הכדור היו משוכים ממורח למערב שלשה קוים עוקמים, רשומים על־פי הנסיון, ומכוונים למהלך הצל בשלשת פרקי השנה ביום הבינוני, ביום הארוך וביום הקצר. כל אחד משלשת הקוים האלה היה מחולק לייב חלקים כנגד י"ב שעות ביום. ושנים־עשר קוים אחרים, ההולכים מצפון לדרום וחותכים את שלשת הקוים הראשונים בנקודת חלוקתם, נתנו למשתמש בכלי זה את היכולת להבחין את השעות בשאר ימות השנה. צל־המעלות היה להכיר על־ידו רגעי ארבע תקופות השנה ושעור נטיית אזור המזלות מעגול המשות והועיל במדה ידועה גם להכרת עתותי היום. עפי' מאמרו, תאריכי ישראל של ח' י. בורנשטיין בהתקופה כרך ח' (4) כלומר מצבתו.

פְּרוֹן¹) והוא לא נלחם כל מלחמה, יען כי קרה לו כי נתעור בעקב המעשה הזה: היאור עלה בימיו עד גבהו הגדול ביותר, עד שמונה-עשרה אמה, ושטף את השדות. והנה התחוללה סערה והיאור הכה גלים. המלך הזה, כה ספרו, לקח בשרירות-לבו כידון והשליכהו אל תוך משברי-היאור; מיד אחרי זה חלה את עיניו ונתעור: עשר שנים היה עור, בשנה האחת-עשרה היה אליו אורקולום מעיר בוטו, כי עבר זמן ענשו וישוב לראות אם ירחץ את עיניו בשתן אשה אשר נבעלה רק לבעלה לבד, ואנשים אחרים לא נגעו בה. בראשונה נסה באשתו, ואחרי-כך, כאשר לא שבה אליו הראיה, נסה בכל הנשים בזו אחר זו. אחרי אשר נפקחו עיניו אסף את הנשים אשר נסה אותן, מלבד זו אשר אחרי רחצו בשתן שלה שבה אליו הראיה, לעיר אחת הנקראת היום אֶרִיתְרָה בּוֹלִיס; אל העיר הזאת אסף אותן ושרף את כולן, יחד את העיר ההיא, ואת האשה, אשר ברחצו בשתן שלה שב וראה, אותה לקח לו לאשה. אחרי אשר נרפא ממחלת העינים נדב נדבות שונות לכל המקדשים החשובים, וכדאי להזכיר ביחוד את אשר נדב למקדש הֵילִיוֹס והם כדאים לְרֵאוֹת: שני עמודי-אבן, כל אחד מאבן אחת, באורך מאה אמה ורוחב שמונה אמות כל אחד².

112. אחריו עברה המלוכה, כאשר ספרו, אל איש אחד מנוף ושמו בשפת היוונים פְּרוֹטַאבס. לו כעת מקדש בנוף, יפה מאד ומשוכלל היטב, ומקומו בדרום למקדש הֵפִיסְטוֹס. מסביב למקדש הזה יושבים פניקים מצור ונקרא כל החבל ההוא מחנה הצורים³. בתוך תחום הקודש של פרוטאבס יש מקדש הנקרא על שם אפרודיטי הזרה⁴. אני משער, כי המקדש הזה הוא של הֵילִיני בת סִינְדְרוֹס, יען שמעתי אומרים כי הילני היתה אצל פרוטאבס, ובעיקר כי נקרא עליו שם אפרודיטי הזרה, כי שאר מקדשי אפרודיטי אינם נקראים מכל וכל בשם „הזרה“.

113. בחקרי את הדבר אמרו לי הכהנים כי ענין הילני ככה הוא: אחר אשר גול אלכסנדר⁵ את הילני אמר להפליג משפרטה לעירו; אולם בהיותו

(1) לדעת אחדים הוא מרנפטה 1225—1215, לפי יוסף, קדמוניות ח' ר' ב' הוא אמנופיס, פרעה של יציאת בני-ישראל ממצרים.

(2) העמודים כאלה Obelisken היו בעיקר בעיר און או בית-שמש, השוה ירמיהו מיג י"ג: ושבר את מצבות בית שמש אשר במצרים. אחדים מהם הובאו גם לאירופה, כמו זה שעומד היום ברומא והובא לשם בשנת 1589, אבל גם לפריס לונדון ניוירק וקושטא.

(3) היה פרור בעיר שבו ישבו צורים ועשו משם את מסחרם. כמו כן היה בנוף חלק מהעיר שנקרא „מחנה היהודים“. השוה יוסף, קדמוניות ד' ח' ב', מלחמות א' ט' ד'.

(4) היא האשרה הפניקית.

(5) אלכסנדר טריס בן פריאמוס מלך טרויה.

בים האיגיאי טלטלוהו רוחות שכנגד אל הים המצרי, ומשם, כי לא נחו הרוחות בא למצרים ובמצרים אל שפך הנילוס הנקרא היום הקנזפי⁽¹⁾ ולטר־חֶאִים⁽²⁾. על חוף הים עמד מקדש הירקלס העומד גם היום; ואם עבדו של אחד האנשים ברח אל תוכו והתוו עליו אותות קדושים כי מסר עצמו לאל, אסור היה לנגוע בו. והמנהג הזה נהוג באופן זה מזמן קדום עד ימי. והנה אחדים מעבדי אלכסנדר אשר שמעו על־דבר המנהג הזה במקדש, ברחו וישבו שם כמבקשי חסות מאת האל וקבלו על אלכסנדר, ובחפצם להרע לו ספרו את כל הענין בדבר הילני והעול שנעשה למנלאוס. הם קבלו על זה לפני הכהנים ולפני שומר שפך הנילוס הזה, ששמו היה תוניס.

114. כשמוע תוניס את הדברים האלה מהר ושלח מלאך לנוף אל פרוטאבס לאמר לו: בא איש זר, מגזע טויקרי⁽⁸⁾ אשר עשה ביון מעשה בליעל, כי רמה את אשת רעהו, אשר התארח בביתו, ובא ומוליך אותה ואוצרות רבות מאד והוא מטולטל על ידי הרוחות אל ארצך; האם נתן אותו להפליג בשלום או נקח מאתו את אשר הביא? על זה השיב פרוטאבס וענה ככה: את האיש הזה, יהיה מי שיהיה, אשר עשה עול לרעהו שהתארח בביתו, תפשו והביאו לפני, למען אשמע מה יאמר.

115. כשמוע תוניס את הדברים האלה, צוה לתפוש את אלכסנדר ולעצור בעד ספינותיו. אחרי־כן הוליך אותו לנוף, גם את הילני וגם את האוצרות ומלבדם גם אלה אשר בקשו חסות. כאשר הובאו כולם, שאל פרוטאבס את אלכסנדר מי הוא ומאין הוא נוסע. וזה אמר לו את גזעו ואת שם ארצו וגם ספר על־דבר הנסיעה, מאין הוא נוסע. אחרי־כן שאל אותו פרוטאבס מאין לקח את הילני, וכאשר בא אלכסנדר בספורו במבוכה ולא אמר את האמת, הכחישו אותו אלה אשר בקשו חסות וספרו את כל ענין העול. לסוף הביע פרוטאבס את דעתו ואמר: לולא היה כה נעלה בעיני לבלי המית כל זר, עד כמה אשר הגיעו כבר אל ארצי מטולטלים בידי הרוחות, הייתי נוקם ממך נקמת היווני, אשר אתה, האיש הבליעל באנשים, גמלת בתועבה גדולה את הרעות אשר נתנה לך. באת אל אשת האיש אשר אָרַח אותך, ונקל זאת בעיניך ונוסע אתה אחרי אשר גזלת אותה; וגם זה לא הספיק לך, וגזלת גם את אוצרות האיש אשר ארח אותך ובאת. ועתה, יען כי חשוב מאד בעיני לבלי המית איש זר, לא אתן לך לקחת אתך את האשה הזאת ואת האוצרות כי תקחם אתך, רק אשמרם בעבור הרע היווני, עד אשר יבא הוא עצמו וירצה לקחת אותם. לך ולנוסעים אתך אני מצוה לעזוב את ארצי במשך שלשה ימים ולנסוע לארץ אחרת, ואם לא, אתנהג עמכם כעם אויבים.

(3) טרויה.

(2) מקום ליבוש דגים. השוה II 15.

(1) השוה II 15.